

ПАРАДИГМА КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ: ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ

Бєлов Д.М.,

*кандидат юридичних наук, доцент
кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
юридичного факультету*

ДВНЗ „Ужгородський національний університет”

Стаття присвячена висвітленню сутності та змісту такої філософсько-правової категорії, як «парадигма». Проаналізовано підходи різних вчених щодо визначення категорії «парадигма». Автор акцентує увагу на розкритті змісту поняття «парадигма конституціоналізму».

Ключові слова: парадигма, парадигма конституціоналізму, категорія юриспруденції, структура наукового пізнання.

Статья посвящена освещению сущности и содержания такой философско-правовой категории, как «парадигма». Проанализированы подходы различных ученых относительно определения категории «парадигма». Автор акцентирует внимание на раскрытии содержания понятия «парадигма конституционализма».

Ключевые слова: парадигма, парадигма конституционализма, категория юриспруденции, структура научного познания.

Article is devoted to the nature and content of such philosophical and legal category as "paradigm." The approaches of various scientists to determine the category of "paradigm." The author focuses on revealing the content of the concept of "paradigm of constitutionalism."

Keywords: paradigm, paradigm of constitutionalism, the category of law, the structure of scientific knowledge.

Процес дослідження генезису, еволюції конституціоналізму як науки та її теоретичних складових актуалізує широке коло філософських, гносеологічних і методологічних проблем, пов'язаних із пізнанням загальних закономірностей та структури розвитку наукового знання. Потужний внесок у розробку даної теоретичної проблематики було здійснено в рамках сучасної філософії науки.

Йдеться, зокрема, про методологічне значення концепцій розвитку науки всесвітньо відомих філософів ХХ ст. К. Поппера [1], Т. Куна [2], І. Лакатоша [3], П. Фейєрабенда [4], К. Поланьї [5] та інших, які не тільки розвинули, але й суттєво оновили традиційні наукові уявлення в цій галузі. Тому не буде перебільшенням сказати, що сьогодні без врахування та аналітичного розгляду їх наукового внеску не може обійтись жодна серйозна праця з методології конституційно-правової науки.

Разом з тим слід визнати, що у вітчизняній юридичній літературі з історії та її методології конституціоналізму мають місце поки що початкові спроби залучити аналітичний потенціал сучасної філософії науки до розробки теорії і методології історико-правового аналізу світового та українського конституціоналізму. Саме тому, подальшої теоретичної розробки потребує сутність саме парадигмального виміру розвитку конституціоналізму, з'ясування особливостей взаємодії наукових парадигм у його історичному розвитку.

Отже, цілісне бачення конституціоналізму, покликано розуміти й пояснювати науку конституційного права виходячи з певних концептуальних основоположень, що, в свою чергу наближаються до ряду базових установок та відрізняються довготривалістю свого впливу – нагальна потреба самої науки конституційного права, відповідь на її прагнення пізнати природу своєї діяльності, а через це і себе. Можливим варіантом такого розгляду може послужити парадигмальний підхід, який ми в загальних рисах спробуємо застосувати в даній роботі.

Остання хвиля демократичних перетворень на посткомуністичному просторі після дев'яностих років минулого століття (а також на інших континентах – у країнах Латинської Америки, Азії, Африки) мала деякі глибинні конституційно-правові особливості, наслідки яких належно та своєчасно не були враховані. Це перш за все належить щодо обрання нової парадигми конституціоналізму (в окремих джерелах – конституційної моделі системного розвитку). Всі країни нової демократії обрали шлях впровадження саме модельних конституцій без достатньої і необхідної підготовки суспільного організму для їх так званої імплантації. Це призвело до прискореного деформування основоположних конституційних цінностей і принципів в суспільній практиці й поглиблення кризи довіри в суспільстві.

На думку Г. Арутюняна, сьогодні проявляється антагонізм між Конституцією та конституційною практикою, між конституційно проголошеною й реально існуючою системою соціальних цінностей [6, с. 17]. В контексті цього, повною мірою підтримуємо висловлювання В. Зорькіна про те, що «... реальність нашого життя регресивна» [7]. На жаль, це не тільки факт, але і діагноз сьогоднішньої правової та соціальної дійсності.

Сформована ситуація ставить перед конституційною наукою та практикою досить складну та архіважливу задачу: розробити необхідні теоретико-методологічні та прикладні підходи для забезпечення системної цілісності, самодостатності та динамічності Конституції, з одного боку, а з іншого – гарантувати в динаміці адекватність суспільної практики конституційно встановленим функціональним балансом.

Однією зі специфічних рис юридичного знання є

зовнішня заданість парадигми. Якщо інші гуманітарні науки самі визначають власний предмет, специфіку його розгляду (причому визначеність ця багато в чому є наслідком ціннісної орієнтації дослідника, виділення пріоритетів суспільного життя на базі світоглядних), європейська юриспруденція кількох останніх століть володіє певним предметом розгляду, цілі юридичного розгляду визначаються цілком практичними завданнями й по суті будь-яка серйозна теоретичне розбіжність має безпосередній практичний вихід.

У цьому зв'язку К. Цвайгерт і Х. Кетц пишуть: «... просте тлумачення закону, як це традиційно практикується юристами, навряд чи може бути віднесене до сфери гуманітарних або соціальних наук. Скоріше, правове дослідження набуває по-справжньому наукового характеру лише тоді, коли піднімається вище дослідження норм будь-якої національної системи ...» [8, с. 11].

«Paradigma» – грецьке слово – означає: «те, що зумовлює характер прояву, маніфестації, залишаючись поза проявом». Виходячи з цього парадигма мала й більш вузьке значення: так називали *теорію, яка приймалася як зразок (методика) вирішення певного типу завдань або проблем*. У методологію науки цей термін ввів Г. Бергман, розуміючи під ним *якісь спільні принципи та стандарти методологічного дослідження*.

В даний час поняття «парадигма» широко використовується в науковій літературі (хоча в юридичній науковій літературі цей термін знайти вкрай важко). Первісне застосування воно отримало в природничонаукових галузях, проте стало досить поширеним і в галузі гуманітарного знання у вигляді різних інтерпретацій, часом досить суперечливих. Дана обставина, очевидно, пов'язана з об'єктивними труднощами щодо правильності трансформації понять з технічною аргументацією в гуманітарну галузь. Будь-які паралелі тут не призводять до однозначного тлумачення. Причина цього, на наш погляд, криється в конкретності технічних понять і розпливчастості гуманітарних. Досить згадати множинність підходів до таких, наприклад, понять (категорій), як правова ідеологія, об'єктивна істина, правосвідомість, правова система, принцип права, громадянське суспільство, правовідносини і т.д.

У міру розвитку суспільства та держави уявлення про правові явища та поняття змінюються, що спричиняє необхідність вироблення до них нових методологічних підходів і їх визначень [9, с. 10]. «Історична еволюція несе з собою не тільки зміну змісту норм і зміну інститутів права, а й розвиток правової форми як такої», – справедливо зазначає Є. Пашуканіс [10, с. 64].

У юриспруденції поняття «парадигма» стали вживати порівняно недавно. На наш погляд, це викликано неадекватним розумінням смислового значення даного терміну щодо юридичної науки. Ще одну причину ми бачимо в численній практиці його недоречного вживання в інших гуманітарних науках. У багатьох публікаціях одне і те ж явище, в одному і тому ж контексті називають і парадигмою, і концепцією, і ідеєю і т.п. [9, с. 11].

Так, наприклад, Б. Гершунський, говорячи про «всебічний розвиток особистості», застосовує терміни «парадигма», «концепція», «ідея» [11, с. 3]. Крім того, досить часто термін «парадигма» використовується як синонім терміну «модель».

Сьогодні термін «парадигма» використовується у значенні, розробленому американським ученим Т. Куном в роботі «Структура наукових революцій». Мета роботи Т. Куна, висловлюючись його ж словами, «полягає в тому, щоб змалювати хоча б схематично ... концепцію науки, яка впливає з історичного підходу щодо дослідження самої наукової діяльності» [2, с. 12]. Вчений розробив концепцію прогресування науки, засновану на її історії. Він вважав, що наука розвивається в результаті

наукових революцій, в основі яких лежить зміна парадигм.

Парадигми, на думку Т. Куна – це «визнані всіма науковими досягненнями, які протягом певного часу дають науковому співтовариству модель постановки проблем та їх вирішень» [2, с. 2]. Надалі, за визнанням самого автора, він виходить за рамки цього визначення. В результаті зазначений термін використовується у двох різних значеннях. З одного боку, він позначає *всю сукупність переконань, цінностей, технічних засобів і т.д., яка характерна для членів даного співтовариства*. З іншого боку, він вказує на один вид елементу в цій сукупності – *конкретні вирішення головоломки, які, коли вони використовуються в якості моделей або прикладів, можуть замінювати експліцитні правила як основу для вирішення ще нерозгаданих головоломок нормальної науки* [2, с. 44].

Разом з тим, В. Сиріх стверджує, «правова наука також являє собою органічну єдність статички (підсумок, результат пізнання) та динаміки (діяльності, що забезпечила ці наявні знання, а отже й діяльності з використання наявних знань для руху до нових наукових результатів)» [12, с. 24]. Будь-яке трактування змісту правової науки, на його думку, без урахування органічного зв'язку названих частин буде неповним і однобічним.

Цілком зрозуміло, що множинність підходів породило неоднозначність у вживанні терміна «парадигма» в науковому світі. Різноманітність дефініцій не сприяє формуванню його одноманітного розуміння. Так, зокрема, на думку М. Томпсона, «*під парадигмами розуміють вихідні концептуальні схеми, способи постановки проблем і методи дослідження, пануючі в науці певного історичного періоду*» [13, с. 134].

Російські автори Філософського словника визначають парадигму як «*сукупність теоретичних і методологічних передумов, що визначають конкретне наукове дослідження, яка втілюється в науковій практиці на даному етапі*» [14, с. 354]. В той же час українські автори під парадигмою науки розуміють *строгу наукову теорію, втілену в системі понять, що виражають*

істотні риси дійсності; способи бачення і моделі пізнаної реальності; стандарти та цілі науки; вихідну концептуальну схему, модель постановки проблем і методи їх розв'язання; оцінку на істинність результатів дослідження за науковими канонами, що панують впродовж певного наукового періоду в науковому співтоваристві [15].

Вважаємо, щодо конституціоналізму більш підходить поняття парадигми в обсязі саме дисциплінарної матриці. Вузькопонятійне її трактування призводить до значних труднощів щодо розмежуванні з такими поняттями, як конституційні ідеї, принципи конституціоналізму, конституційні аксіоми, конституційні конструкції та ін. Отже, подібний підхід не буде мати самостійної пізнавальної цінності. До того ж «вузьке» розуміння парадигми конституціоналізму при ототожненні з зазначеними поняттями ускладнить ідентифікацію вченого як члена певного наукового співтовариства або зробить її неможливою, що в корені суперечить основним положенням концепції Т. Куна.

Хотілося б відзначити, що введення терміну «парадигма конституціоналізму» в силу його метафоричності вимагає обережності, аналогічного вживання в юридичній науці інших термінологічних позначень, запозичених з інших наук («правова матерія», «юридична енергія», «правова ентропія» і т.п.). Однак, як зазначає С. Алексєєв, до подібних термінологічних нововведень доводиться все ж вдаватися, «оскільки іншим шляхом неможливе позначити щось нове й специфічне, що розкривається в результаті наукового дослідження» [16, с. 7].

Враховуючи вищесказане, пропонуємо наступне визначення парадигми конституціоналізму – *це сукупність ідеальних фрагментів конституційної дійсності (понять, цінностей, принципів, уявлень і практик), що поділяються суспільством на даному етапі розвитку держави та формують визначене бачення конституціоналізму, а також конкретні напрямки вирішення проблем конституціоналізму*.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Поппер К. Логика и рост научного знания / К. Поппер. — М.: Прогресс, 1983. — 211 с.
2. Кун Т. Структура научных революций / Т. Кун. - М.: «Прогресс», 1977. - 304 с.
3. Лакатош И. Избранные произведения по философии и методологии науки / И. Лакатош. — М.: Академический Проект, 2008. — 551 с.
4. Фейерабенд П. Избранные труды по методологии науки / Пер. с англ. и нем. А. Л. Никифорова; общ. ред. и вступ. ст. И. С. Нарского — М.: Прогресс, 1986. - 542 с.
5. Полань К. Великая трансформация. / К. Полань. — М., 1961. — 429 с.
6. Арутюнян Г. Конституционализм: уроки, вызовы, гарантии / Г. Арутюнян // Віче. – грудень № 24. – 2010 р. – С. 17-20.
7. Зорькин В.Д. Кризис доверия и государство: конституционные нормы и законы не должны вступать в жесткое противоречие с реальностью / В.Д.Зорькин // Российская газета №4887 от 10 апреля 2009.
8. Цвайгерт К., Кетц Х. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права / К.Цвайгерт, Х.Кетц. - Т. I. - М., 2000. – 314 с.
9. Шаканов, Вячеслав Владимирович. Правовые парадигмы [Электронный ресурс]: дис. ... канд. юрид. наук по спец.: 12.00.01. – «теория и история права и государства; история правовых учений» / В.В.Шаканов. -М.: РГБ, 2006. – 193 с.
10. Пашуканис Е.Б. Избранные произведения по общей теории права и государства / Е.Б.Пашуканис. - М., 1980. 412 с.
11. Гершунский Б.С. Концепция самореализации личности в системе обоснования ценностей и целей образования / Б.С.Гершунский // Педагогика. - 2003. - № 10. - С. 1-5.
12. Сырых, В.М. Логические основания общей теории права: в 2 т. / В.М. Сырых. - 2-е изд., стер. - М.: Юстицинформ, 2004. - Т. 1: Элементный состав. - 528 с. - Т. 2: Логика правового исследования (Как написать диссертацию). - 560 с.
13. Томпсон М. Философия науки / Мел Томпсон; пер. с англ. А. Гарькавого. - М.: ФАИР-ПРЕСС, 2003. - 304 с.
14. Философский словарь / под ред. И.Т. Фролова. - 5-е изд. - М.: Политиздат, 1987. - 590 с.
15. Кремень В.Г., Ільїн В.В. Філософія: мислителі, ідеї, концепції / В.Г.Кремень, В.В.Ільїн. - К.: Книга, 2005. - 528 с.
16. Алексєєв С.С. Право и правовая система / С.С. Алексєєв // Правоведение. - 1980. - № 1. - С. 5-9.